

ŞEHİRLEŞME -HALK KÜLTÜRÜ İKİLEMİNDE SORUNLAR VE BAZI ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

Yrd. Doç. Dr. Ruhi ERSOY

Gaziantep Üniversitesi Fen- Ed.Fak., Türk Dili ve Ed. Böl.
Türk Halk Bilimi Ana Bilim Dalı Öğr. Üyesi,
ersoyruhi@yahoo.com

Özet

Bizim burada kısa bir makale çerçevesinde tartışmaya çalışacağımız husus, söz konusu bu süreçte halk hayatının sürdürülebilir varlığı ve bu sayede şehirleşme paradoksunun içinde halk kültürünün bir nebze de olsa kendine ait yaşam alanını oluşturma vasıtasıyla, sosyal çözülme ve kimliksizleşmeye karşı, duruş sergileme durumuyla ilgili olacaktır. Bununla birlikte söz konusu bu süreçte halkbilimi disiplininin işe koşulmasına duyulan ihtiyaca dair ulusal ve uluslar arası bazı gelişmeler ışığında bir değerlendirme yapılmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Halk kültürü, Halk hayatı, Şehirleşme, Kimlik

PROBLEMS RESULTING FROM THE CONFLICT BETWEEN URBANIZATION AND FOLK CULTURE AND SOME SUGGESTIONS FOR SOLUTION

ABSTRACT

The point that we want to argue in this short article will be about the ability of people's life to continue to exist and about the attitude of folk culture against a social disintegration, and a loss of identity by forming a space for itself within the paradox of urbanization. At the same time, in this aforementioned process, I will evaluate in the lights of some national and international progress with regard to the needs to make use of folklore.

Keywords: Folk Culture, Folk Life, Urbanization, Identity

Giriş

Şehirleşme sürecinin insan davranışlarını etkilediğine ve insanın ait olduğu toplumsal yaşamda nasıl bir dönüşüm sağladığına dair sosyolog ve sosyal psikologlar tarafından çok kapsamlı muhtelif çalışmalar yapılmıştır. (Turhal 1997; Türkdoğan 2002)

Bizim burada kısa bir makale çerçevesinde tartışmaya çalışacağımız husus, söz konusu bu süreçte halk hayatının sürdürülebilir varlığı ve bu sayede şehirleşme paradoksunun içinde halk kültürünün bir nebze de olsa kendine ait yaşam alanını oluşturma vasıtasıyla, sosyal çözülme ve kimliksizleşmeye karşı, duruş sergileme durumuyla ilgili olacaktır. Bununla birlikte söz konusu bu süreçte halkbilimi disiplin-

lininin işe koşulmasına duyulan ihtiyaca dair, ulusal ve uluslararası bazı gelişmeler ışığında bir değerlendirme yapılmaya çalışılacaktır.

1. Şehirleşme Süreci ve Getirdiği Sorunlar

Şüphesiz ki, şehirleşme sürecinin doğal sonucu olarak pek çok halk kültürü pratikleri ya kaybolmakta ya da mahiyetini dönüştürüp, farklı bir terkiyle devam etmeye çalışmaktadır. Bu konuda şehirleşme ve modern hayatın, geleneği öldürdüğü ve yaşam alanını tamamen ortadan kaldırdığına dair görüşlerin yanı sıra; geleneğin canlı, dinamik bir olgu olduğu ve sosyo-kültürel şartlar ve değerlerin yeniden tanımlanmasına paralel olarak, kendisine yeni bir yaşam alanı bulduğuna dair görüşler de mevcuttur. (Alangu 1983:81/87)

Söz konusu bu tartışmalar folklor disiplininin yeni açılımlar yapmasını zurett haline getirmiştir. Folklor çalışmaları ortaya çıktığı 19. yüzyıldan bu yana, değişen toplum yapısına paralel olarak işlevsel açıdan gelişme ve değişme göstermiştir. Zira folklor; 19. yüzyılda kırsalın-taşranın, köylülerin sözlü anlatım ve pratiklerini kendisine araştırma alanı olarak belirlemiştir. Ancak, 21. yüzyıla doğru köylerin kentleşmesi veya köylülerin eğitilip şehre entegresi süreci hız kazanınca; bu alanın çalışanları arasında: “Köylü-taşralı halk ve onun hayatı ortadan kalkacak, böylece folklor da mı ortadan kalkacak?” konulu tartışmalar yapılmıştır. (Dundes 2003)

Yapılan bu tartışmaların sonucunda halk hangi şartlarda, nerede olursa olsun, bulunduğu bağlamın şartlarına ait yeni folklor mahsulleri üretecektir görüşü, folklor çalışmalarının araştırma alanının yönünü şehirlere çevirmiştir. Bu sürecin doğal sonucu olarak “kent folkloru” kavramı ortaya çıkmıştır. (Oğuz 2001:46/50)

Bu süreçle eş zamanlı olarak, dünya ölçekli gelişme ve değişmeler, “küreselleşme” diye adlandırılan olgu ve onun dünyanın tek tipleşmesini hızlandırmasına bir tepki olarak, ulusların kimliklerini muhafaza etme ve kimlikleriyle diğer uluslarca tanınma ihtiyacının ortaya çıkışı, folklor disiplini açısından yeni bir süreci başlatmıştır.

Söz konusu bu süreçte, dünya insanlığının kültürel mirasını korumayı ve onları yaşatmayı ilke edinen ve uluslararası hizmet veren kuruluşlardan birisi olan Unesco’nun, 17 Ekim 2003 tarihinde “somut olmayan kültürel mirasın korunması” adlı uluslararası sözleşmesiyle, tekrar “somut olmayan kültürel miras” kavramı, bununla ilgili folklor pratikleri ve folklor disiplini, sözleşmenin tarafı olması nedeniyle, ülkemizde de çağdaş bir formda gündeme gelmiş ve bu konuda ülkemizde de uluslararası ölçekli çalışmalar başlatılmıştır. (Oğuz 2004)

Bununla birlikte ülkemizde, gerek şehirleşme karmaşası içinde halkın kendine ait yaşam pratiklerini uygulamaya koyma ihtiyacı ve isteği, gerekse küresel ölçekli gelişmelerin ulus kimliğinin korunması ve kültür turizmi potansiyeli oluşturu-

rulabilmesi çalışmaları, folklor disiplinini disiplinler arası bir çalışmaya yönlendirerek, açılım yapmaya zorlamıştır.

Bu zorlamanın Türkiye özelindeki durumunu tespit edebilmek ve söz konusu sorunlar yumağına, folklor çalışmalarını işe koşmak suretiyle bir açılım getirilebilirliğini tartışmak için şehirleşme kavramı üzerinde biraz durmak gerekmektedir.

2. Şehirleşme Kavramı

Şehir ve şehirleşme kavramı insanlık tecrübesinin çok uzun birikiminin bir neticesidir. Zira şehir, yapısal olarak sadece bir ekonomik örgütlenme ve değişmiş bir fiziki çevreyi değil, aynı zamanda insanın düşünce ve davranışlarına da etki eden farklı bir sosyal düzeni ifade eder.

Bu noktada şehirleşme, ikamet bölgesinin değişmesinden öte, organize edilmiş bir sosyal hayata geçiş ve organizasyonu bozmayacak ya da aksatmayacak şekilde gündelik hayatla bütünleşme şartına bağlanır. (Sezal 1992:23)

Fakat söz konusu bu durum, teorik düzlemde tanımlandığı gibi her ülkede aynı seyri takip etmemektedir. Toplumsal gelişmenin ve kültürel değişimin uyum sürecinde, çoğunlukla bilgi yetersizliğinden dolayı değişime uyumda geri kalan ya da çeşitli etkenlere bağlı olarak değişime muhalefet eden bazı alt grupların yaşam biçimlerinde “Popüler Kültür”, ulusal kültür içerisinde ayrı bir alt kültürel dilim olarak varlık gösterebilmektedir. Toplumdaki bu ikili kültürel yapının doğal sonucu olarak da muhtelif sorunlar ortaya çıkmaktadır. (Erdoğan 2004:7/19)

Bu durumun en sıradan örneği ise, modern anlamda bir şehirde insanlar arası fiziki mesafe azalırken, zihinsel anlamdaki mesafenin artması ve buna bağlı olarak da bireyselliğin bir kültürel yaşam tarzına dönüşmesidir. (Bilgin 1995:39)

Şehirleşme süreci kendi doğal ortamına henüz kavuşmamıştır. Şehirleşme sürecini gerçekleştirme yönünde çabalarını sürdüren toplumlarda da geleneksel üretimin alt yapısı ile sosyo-kültürel sistemin üst yapısını oluşturan yaşam tarzını değiştirme denemelerinde, hemen hemen her konuda önceki yaşam biçiminden belirli ölçüde bir kopuş yaşanırken, şehirliliğin temel kriterlerine uygun bir kültür dokusu yaratılamamaktadır.

“Modernlik”, “gelenek” tarafından doğasından uzaklaştırılırken; “gelenek” de, modernliğin müdahalelerine maruz kalmaktadır. (Shayegan, 1991: 66-67).

Geleneksel kültür taşıyıcısı kesimler, önceki yaşam biçimlerinden tam olarak kopamadıkları için yüksek kültür destekli modern yaşam biçimine geçişte uyum sorunu yaşamakta ve ne modernliğe ne de geleneğe uymayan, bir anlamda doğaçlama olarak türetilen, “türedi bir yaşam” tarzı yaratmış olmaktadır. Söz konusu bu durum ise bilinç yarılmasına ve kişilik parçalanmasına neden olmaktadır. (Shayegan, 1991:53).

Söz konusu bu süreçte; ulusal kültür sisteminin, “popüler kültürün” yaygın bir yaşam biçimi özelliği kazanmasıyla, “kitle kültürü” haline dönüşmesini tetikle-mesi, gelişmekte olan toplumların hemen hemen tamamında yaygın olarak görülen bir olgudur. Söz konusu bu yaşam biçimine sahip egemen insan tipinin özelliği ise, davranışların “öznesi” olmaktan çıkarak, içinde yer aldığı kalabalıkların birer “nes-nesi” haline gelmesidir.

Nesneleşen insanın yaşam pratikleri de onun mutsuz olmasına ve kendini ifade edememesine, köksüzleşmesine neden olmakta ve bu süreç kendinden emin olmayan, kimlik bunalımına düşmüş, mutsuz bir halk kitlesini oluşturmaktadır. Bu durumun önüne geçilmesi ve halkın rehabilitasyonu ile ilgili, az da olsa, gerek ye-rel ölçekli gerekse küresel ölçekli muhtelif çalışmaların yapılmakta olduğundan bahsetmiştik. Bu çalışmaların yetersizliğini ve daha da ileri seviyede nelerin yapı-labileceğini, entelektüel anlamda halkbilimciler, alanlarını işe koşan çalışmalarla hızlandırmalıdır.

Bu kapsamda 2000 yılında ülkemizde kurulan ve kısa sürede 123 belediye ve beldenin katılımıyla uluslararası birliklerin de en prestijli üyesi olan “Tarihi Kentler Birliği”, söz konusu bu sorunların henüz ilk aşamasını tartışmaktadır. Bu birlik dahilindekiler kentlilik, yerlilik ve yurttaşlık bilincinin, o şehirde yaşayanlara benimsetilmesi hususunda çalışmalar yapmaktadırlar. (*Yerel Kimlik 2004*). Bu nok-tada, öncelikle somut tarihi eserler etrafında oluşturulmaya çalışılan bu bilincin, somut olmayan mirasın da söz konusu somutun içine konulmasıyla daha anlamlı olacağına dair yaklaşımlarda bulunmak, bu süreçte daha verimli ilerlemeyi getire-cektir.

Zira bu konuda, Tarihi Kentler Birliği’nin 3-5 Aralık 2004 tarihli Gazian-tep Buluşmasında, konu gündeme gelmiş ve UNESCO Milli Komisyonu Başkanı Arsin Aydınuraz tarafından birliğe üye belde ve belediye başkanlarına somut olan tarihi mekanların, somut olmayan kültürel pratiklerle canlandırılma sürecinin baş-latılması zarureti hakkında bilgi verilmiştir.

3. Çözüm Önerileri

Bu konuda biz de yaşadığımız kent Gaziantep’te, Büyük Şehir Belediye-since başlatılan tarihi Gaziantep evlerini koruma projesinin, tek başına evleri resto-re etmekle başarılamayacağı, söz konusu bu evlerin işlevsel hale getirilmesi ve halkın hizmetine sunulması halk kültürünün bir nebze de olsa yaşam alanı bulduğu mekanlar haline dönüşmesi gerektiği hususundaki görüşlerimizi sunduk.

Şehirleşme paradoksu içinde halk kültürünün yaşam alanı bulması, bir nebze de olsa nefes alabilmesi ile ilgili olarak, en azından bazı pratikler açısından bir açılım getirme hususundaki görüşlerimizi kısaca özetlemek gerekirse:

Öncelikle Gaziantep evlerini koruma projesinin, Gaziantep evlerini koruma ve canlandırma projesine dönüştürülmesiyle işe başlanmalıdır. Söz konusu bu can-

landırma, sadece kültür turizmi ve uygulamalı müze formunda olmayıp, direkt halka hizmet veren ve halk kültürünün bir yaşam alanı olarak görülmelidir.

Bilindiği üzere şehirleşme sürecinin ve modern hayatın her türlü engellemelerine rağmen, halk ruhunun derinliklerinden gelen söz konusu halk kültürü pratikleri, sembolik olarak da olsa yaşamını devam ettirmektedir. Bu durumun en somut örnekleri, bir zamanlar kırk gün kırk gece süren düğünlerin yedi gün yedi geceye ve ardından üç gün üç geceye düşmesi ve ardından, üç saatlik salon düğünlerine indirgenmesine rağmen; düğünlerde uygulanan bazı kültür pratiklerinin her şartlarda kendini muhafaza etmiş olmalarıdır. Bu pratikler arasında; kına yakma, kırmızı bekaret bel bağı, modern dansla başlayan eğlencenin halayla sona ermesi, hatta meydan düğünü çalgısı olan davul zurnanın modern orkestranın yanı başında, yer yer geleneksel oyun havaları için yer alması sayılabilir.

Gaziantep evlerini canlandırma projesi kapsamında, şehrin belirli noktalarında ilgili restore çalışması yapılan ve geleneksel yaşam tarzına uygun tefriş edilen, bahçeli bir Gaziantep evinin; aynı zamanda üniversitenin Türk Musikisi Devlet Konservatuvarı öğrencilerinin de uygulama alanı olarak kullanabileceği ve geleneksel kına gecelerinin de yapılabileceği mekanlara dönüştürülerek, hizmete sunulabileceği düşünülmektedir.

Şehirde yaşayıp, düğün salonlarında üç saatlik bir zaman dilimine düğün pratiklerini sıkıştıran halk, hangi şart ve imkanda olursa olsun düğünden bir gün önce apartman dairesindeki üç odalı evinde, eğer arası iyi ise karşı komşunun da evini açtırıp, kına gecesi törenini mutlaka yapmaktadır. Kendisine zorla bir yaşam alanı bulmaya çalışan kına gecesi töreninin, halkın hizmetine sunulabilecek geleneksel Gaziantep evinde, hem de canlı olarak geleneksel kına töreni icrasının yapıldığı bağlamıyla, sembolik bir ücretle, halka sunulmuş olduğunu bir hayal edelim. Acaba halka sunulan bu hizmet, onun arabasını, trafiği aksatmayacak şekilde park etmesi için yapılan otoparklardan daha mı az bir hizmettir. Yoksa bu işi yapmak, otopark yapmaktan daha önemsiz ve daha zor mudur?

Sonuç

Sonuç olarak şunu söyleyebiliriz ki, halk kültürünün şehirleşme sürecinde yaşam alanı bulması hususu sadece nostaljik, müzelik bir gösterim olmayıp, halkın ruh sağlığı için de bir zarurettir. Söz konusu bu önemi kavrayan başta yerel yöneticiler ve bu konuda taleplerini dile getiren sivil toplum kuruluşlarına büyük iş düşmektedir. Zira, bugünlerde yerel yönetim konulu toplantılarda konuşanlara ve bazı büyük şehir belediye başkanlarına, dillerine doladıkları “Kentsel Dönüşüm” projesinin kapsamının, kentsel dönüşüm projesinde halk hayatı ve onun sembolik göstergesi olan bazı törenlerin yaşam alanı ile ilgili neler olduğunun sorulması gerekir. Ayrıca, bu konuda hayata geçirilmesi muhtemel projeleri sunarak, onların da zihinsel dönüşümde bulunmalarına katkı sağlamamız gerekir diye düşünüyorum.

KAYNAKÇA

- ALANGU, Tahir, 1983, **Türkiye Folkloru El Kitabı**, Adam Yayınları, İstanbul.
- BİLGİN, Nuri, 1995, **Kollektif Kimlik**, Sistem Yayınları, İstanbul.
- ERDOĞAN, İrfan, 2004, Popüler Kültürün Ne Olduğu Üzerine, **Bilim ve Aklın Aydınlığında Eğitim “Popüler Kültür ve Gençlik” Özel Sayısı**, Yıl: 5, s. 57, MEB Yayınları, Ankara.
- OĞUZ, M. Öcal, 2001, Kentlerin Oluşumu ve Gelişimi Süreçlerinde Türk Halkbilimi, **Milli Folklor**, s.52, Ankara.
- OĞUZ, M., Öcal, SALTIK ÖZKAN, Tuba, 2004, **Somut Olmayan Kültürel Mirasın Müzelenmesi Sempozyum Bildirileri**, Gazi Üniversitesi Türk Halkbilimi Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayını, Ankara.
- SEZAL, İhsan, 1992, **Şehirleşme**, Ağaç Yayınları, İstanbul.
- SHAYEGAN, Daryus, 1991, **Yaralı Bilinç, Geleneksel Topumlarda Kültürel Şizofreni**, Metis Yayınları, İstanbul.
- TURHAL, Mümtaz, 1997, **Kültür Değişimleri**, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları Nu. 16, İstanbul.
- TÜRKDOĞAN, Orhan, 2002, **Osmanlıdan Günümüze Türk Toplum Yapısı**, Çamlıca Yayınları, İstanbul.
- YEREL KİMLİK, 2004, Yerel Kimlik, **Tarihi Kentler Birliği Dergisi**, Erka Matbaa, İstanbul.